

ENERJİ, ÇEVRE VE TOPLUM 2

Yrd. Doç. Dr. Muammer TUNA
Muğla Üniversitesi, FEF, Sosyoloji Bölümü
e-mail:muammert@hotmail.com

. KÜRESEL SORUNLARA KARŞI

KÜRESEL REFLEKS:

Çok uluslu petrol şirketlerinin küresel boyuttaki çevre sorunların önemli üreticileri oldukları daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda küresel sorunlar ile, bu sorunların en önemli üreticileri olan çok uluslu petrol şirketleri ve küresel refleks arasındaki ilişkinin irdelenmesi gerekmektedir.

Küresel çevreci perspektif, küresel çevresel sorunlar ile küresel ekonomik sistem arasındaki ilişkileri tartışır. Küresel ekonomik sistem belirli ülkeler tarafından kontrol edilmeyen, ülkeler ve uluslar üstü bir sistemdir. Bu sistem ülkelerin de üzerinde olan çok uluslu şirketler tarafından kontrol edilir. Çok uluslu şirketlerin yönetim büroları gelişmiş ülkelerde kurulmuşlardır. Fakat bu şirketler dünya çapında faaliyet gösteren ve faaliyet alanları ulusal politik sınırlarla sınırlı olmayan şirketlerdir. Bundan dolayı yirminci yüzyılın son çeyreğinde ulusal sınırlar önemlerini yitirmişlerdir. Uluslar arası ilişkilerin yerini uluslar üstü ilişkiler almıştır. Dünyanın en büyük 500 çok uluslu şirketi yeryüzünde üretilen GSMH'nın yüzde 25'ini kontrol etmektedir[13]. Shell, Mobil, Exxon, BP, Chevron gibi petrol şirketleri yukarıda ifade edilen çok uluslu şirketlerin başlıcalarıdır.

Çok uluslu enerji üretim şirketleri sadece küresel ekonomi-politiği kontrol etmezler; bu şirketlerin faaliyetleri küresel düzeydeki çevresel sorunların da en önemli kaynakları arasındadır. Ülkemizde de birçok örneği görülen, petrol tankerleri kazaları sonucu denize yayılan ham petrol doğal ve toplumsal çevreyi tahrip etmektedir. Ayrıca nükleer santral atıklarının depolanması ve depolandığı yerlerdeki toplum üzerinde nükleer risk yaratması yukarıda anılan çevresel sorunların sadece birkaçıdır. Çok uluslu petrol şirketleri gelişmekte olan ülkelere enerji üretiminden kaynaklanan tehlikeli atıkların en önemli üreticilerindendirler ve bu tehlikeli atıkların birçokları gelişmiş ülkelerde yasaklanmıştır. Başka bir deyişle çok uluslu şirketler ya gelişmiş ülkelerde ürettikleri tehlikeli atıkları gelişmekte olan ülkelere transfer ederler, ya da tehlikeli atık üreten teknolojileri gelişmekte olan ülkelere kurarlar. Çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ve doğal çevrelerine karşı birçok risk ve tehlike üretirler. Çok uluslu şirketler nadiren çevresel kuralları ve düzenlemeleri dikkate alırlar. Eğer bir ülke belirli bir ürünün üretimini ya da belli bir teknolojinin kullanımını yasaklamışsa çok uluslu şirket derhal üretim ünitesini, çevresel düzenlemesi olmayan ya da yetersiz olan bir ülkeye taşır.

Önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan, küresel sorunların ortaya çıkışı ve bu sorunlara küresel bir tepki oluşması sürecini genel olarak şu şekilde özetlemek olasıdır. İnsanlık tarihinin incelenmesi, yirminci yüzyılda ortaya çıkan çevresel krizin, endüstrileşmenin bir sonucu olduğu ortaya koyar. Egemen Batı Düşüncesi ve insan merkezli dünya görüşü, batı sistemini ideolojik ve ahlaksal olarak meşrulaştırarak, bu sistemin varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Üstüne üstlük batı kapitalizmi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyaya yayılarak küresel bir hale gelmiştir. Ekonomik sistemin küreselleşmesi ulus devletin önemini azaltmış ve uluslar arasındaki ilişkilerin yerini uluslar üstü ilişkiler almaya başlamıştır. Küresel ekonomik sistem, çevresel sorunların da küresel boyutlarda yaygınlaşmasını sağlamış ve çevresel sorunların etkileri ulusal sınırların ötesine geçmeye başlamıştır. Bundan dolayı çevreciliğin egemen batı düşüncesine yeni bir alternatif olarak ortaya çıkmış olduğu

ifade edilebilir. Çevresel sorunların küreselleşmesi, çevreciliğin egemen sosyo-ekonomik sisteme karşı olan alternatif olma niteliğini de küresel düzeye yükseltmiştir.

6.1. Küresel Çevreci Bir Bakış Açısı:

Önceki bölümlerde enerji üretiminden kaynaklanan çevresel ve toplumsal sorunlar irdelendi ve bu sorunların nasıl küresel bir düzeye ulaştığı ifade edildi. Bu bağlamda, bu bölümde çevresel olguların küreselleşmesi sürecini inceleyen teorik yaklaşımlar özetlenerek, olası bir küresel çevresel bakış açısının ana hatları belirlenmeye çalışılacaktır.

Çevresel sorunların küreselleşmesi üzerine olan politik pazarlıklar, müzakereler ve bilimsel araştırmalar 90'lı yıllarda büyük ölçüde artmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi ozon tabakasındaki incelleme, karbon emisyonlarından kaynaklanan sera etkisi ve küresel ısınma, söz konusu tartışmaların temel konularını oluşturmuştur. Çevresel sorunların küreselleşmesi konusunda temelde iki farklı bakış açısı ortaya çıkmış, bu bakış açıları iki farklı açıklama modeli geliştirmişlerdir. Dunlap ve Catton çevresel sorunların bilimsel bulguların yardımıyla nesnel olarak tanımlanabileceğini öne sürmüşlerdir. Öte yandan Buttler ve Taylor, Gredier ve Garkovich ve Yearly çevresel sorunların küreselleşmesi sürecinin toplumsal olarak yapılandığını ifade etmişlerdir. Örnek olarak küresel ısınma ve bunun sonucu oluşacak su baskınları, kıyı bölgelerinde yaşayan toplumlar için gerçek bir toplumsal sorun, bunun ötesinde bir felâkettir. Halbuki aynı sorun dağlık bölgelerde yaşayan toplumlar için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Dolayısıyla küresel çevresel sorunlar sadece nesnel olarak tanımlanabilen sorunlar olmanın ötesinde toplumsal olarak yapılandırılmış sorunlardır[14]. Yukarıda belirtilen iki temel yaklaşımın dışında, çevresel sorunların küreselleşmesi sürecini ele alan birkaç farklı yaklaşımdan söz etmek olasıdır. Ancak bu yaklaşımlar bu çalışmanın kapsamı içinde yer almayacaktır. Bu çalışmada her iki yaklaşımın verilerinden yararlanılmakla birlikte, toplumsal kurgusal yaklaşım, yani "bir çevre sorunu toplumsal olarak tanımlanmış, kabul görmüş ve meşrulaştırılmış ise toplumsal-çevresel sorundur" yaklaşımı benimsenmiştir.

Küresel ısınmanın dünyamız için ne kadar ciddi bir tehdit oluşturduğu ve bu tehdidin toplumsal boyutu bir çok bilim çevreleri tarafından sıkça dile getirilmiştir. Bu konuda dünyanın en saygın bilim kuruluşu olarak kabul edilen A.B.D. Bilimler Akademisi Başkanı Frank Press çevresel sorunların küreselleşmesi sürecini hem objektif verilere dayalı olarak, hem de toplumsal boyutlarına işaret ederek açıklamaktadır: "İnsan eylemleri küresel doğal çevreyi dönüştürmektedir ve bu küresel değişimlerin bir çok yüzü vardır; ozon tabakasındaki incelleme, tropikal ormanların yok olması ve küresel iklimin ısınması. Bu bir çok sorunlu değişim için bilgi ve analizler bölük pörçüktür. Bilimsel anlama düzeyi yeterli değildir ve (bu değişimlerin) uzun vadeli etkileri bilinmemektedir. Bununla birlikte sürekli var olan belirsizliğe rağmen insanın dünya gezegeninin çevresini değiştiren bir varlık olarak insan eylemlerinin doğal süreçlere yetiştiği veya bu süreçleri geçtiği çok büyük oranda kesindir. Bilimin peşinde koştuğu bu seziş insanlığın dünya sisteminde oluşan değişimin temel bir parçası olduğudur. Dünya sisteminde sadece fiziksel değişiklikleri keşfetmek artık yeterli değildir. Asıl olan dünya sistemi üzerine olan insan etkisidir ki, yersel ve atmosferik değişime yol açan fiziksel sürecin bilgisi, bu değişimin insan boyutu bilim adamlarınca daha iyi anlaşılıncaya eksik kalacaktır"[15].

Toplumsal kurgusal çevreci perspektif yeni bir küresel çevresel değişim modeli önerir. Bu model bütünsel bir küresel değişim modelidir. Benton ve Redcliff "alternatif küresel çevresel değişim" modelini şu şekilde tanımlar: "Bu modelde 'bilim,' 'kültür' ile, 'bilgi,' 'politika' ile ilişkilidir. Başka bir deyimle toplumları ve kültürleri kendi köklerinden ayıracak olan ne bir politika ne bir kültürel faktör ne

de bir bilimsel yönseme mevcuttur. Ekosiper (dünya) bir bütün olarak alındığında ihtiyaç duyduğumuz en yüksek düzeyde mümkün olan coğrafi sonuç küresel değişmeye neyin sebep olduğunu bulmaktır. Doğal çevre içinde ortaya çıkan sorunlar ve onların muhtemel çözümleri yerel bölgesel ulusal veya uluslar arası düzeyde ayrı ayrı belirlenmiş çevresel süreçlere bağlıdır. Bu problemin düzeyinin belirlenmesi süreci farklı entelektüel sorgulamaları mümkün kılacaktır. Toplumsal bilimlerde, şahit olageldiğimiz gibi, çevre kavramını farklı biçimde yorumlayan birçok farklı "bilgisel topluluklar" vardır. Bir antropolog için "küresel olan" bir bireyin dünya görüşü; bir uluslar arası hukukçu için ise ulus devletler arasındaki ilişkiler olabilir"[16].

Yukarıda özetlenen ve küreselleşme olgusunu çevresel sorunların küreselleşmesi bağlamında açıklayan teorik yaklaşımlardan "toplumsal kurgusalci perspektif"in yaklaşımı küresel çevresel bir refleks yaratılması bağlamında anlamlı bir temel oluşturabilir. Bu perspektife göre, kavram olarak küreselleşmenin birçok farklı düzeylerde toplumsal ve konumsal anlamlar içerdiği, dolayısıyla genel olarak küreselleşmenin ve özellikle de çevresel olguların küreselleşmesinin nesnel olarak tanımlanıp algılanması ve tanımlama düzeyinin büyük ölçüde içinde bulunulan toplumsal (ve kurumsal) düzeye bağlı olduğudur. Bu bağlamda küreselleşmenin yarattığı ya da ivme kazandırdığı sosyo-kültürel ve çevresel sorunların çözümünde uluslar arası düzeyde bir bilgilenme, bilinçlenme ve örgütlenme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bilgilenme, bilinçlenme ve örgütlenmede dikkat edilmesi gereken özellik yerel kültürel ve toplumsal niteliklerin göz ardı edilmemesi, tam tersine bu özelliklerin belirlenecek stratejilere kaynaklık etmesi gereğidir. Bu örgütlenme, yerel ve ulusal düzeylerin küreselleşmeye karşı kategorik olarak cephe almak yerine, küreselleşmenin yarattığı olanaklardan yararlanmak, ortaya çıkardığı sorunları savuşturmak temeline dayanmalıdır.

7. SONUÇ

Bu tebliğde enerji üretimi sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlar, bu sorunların toplumsal etkileri ve eriştiği küresel düzey ile bu sorunlara karşı gösterilebilecek olan olası eylem biçimleri tartışılmaya çalışıldı. Bu bağlamda söz konusu sorunların ortaya çıkışı, düşünsel kaynakları, yaygınlaşması süreci ve bu süreci açıklayan teorik yaklaşımlar ele alındı. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünya ekonomisinin küreselleşmesi ile bağlantılı olarak enerji kullanımı, enerji kaynaklarının sınırlılığı ve enerji kullanımı sonucu ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara karşı gösterilen tepkiler ulusal sınırları aşarak küresel düzeye ulaşmıştır. Enerji üretim ve tüketim sürecinde ortaya çıkan sorunların küreselleşmesi olgusu toplumsal kurgusalci perspektiften yorumlandığında, enerji üretim ve tüketiminden ortaya çıkan çevresel ve toplumsal sorunların yaygınlaşması bağlamında, her toplumun küresel sorunlardan farklı düzeylerde etkilendiğini ve her toplumun kendine özgü farklı tepki biçimleri oluşturduğu temeline dayanır. Küresel sorunların yaygınlaşması, küresel düzeyde bir çevresel tepkiyi zorunlu kılmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğindeki gelişmeler küresel çevresel refleksin geliştiğini göstermektedir. Bununla birlikte çok ciddi boyutlara ulaşan, sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma ve denizler genel düzeyinin yükselmesi konusunda uluslar arası topluluk kayda değer bir gelişme sağlayamamıştır. Ancak, küresel çevre sorunlarının çözümü konusunda halen en akılcı yolun küresel tepki ve küresel örgütlenmeler olduğu ve yerel ve ulusal düzeylerdeki tepki ve örgütlenmelerin yeterli olmadığı açıktır. Bunun sonucu olarak, küresel boyuta ulaşarak, tüm dünyayı ve insanlığı çok ciddi ölçülerde tehdit etme noktasına gelen küresel ısınmaya karşı küresel boyutta ve yeni tepki ve örgütlenme modelleri geliştirilmelidir. Bu yeni küresel çevresel tepki ve örgütlenme modellerinde sivil toplumun payı ve ağırlığı, devletler düzeyindeki resmi örgütlenmelerin payı ve ağırlığından daha fazla olmalıdır.

Somut olarak ifade etmek gerekirse, küresel tepki ve örgütlenme modelinin üç aşaması vardır. Bunlar yerel aşama, ulusal aşama ve küresel aşamadır. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Programları, UNESCO ve Avrupa Birliği programlarınca da desteklenen ve bu örgütlerin örgütlenme modellerinin de kapsamı içinde yer alan üç aşamalı örgütlenme modeline göre, yerel düzeyde ortaya çıkan her hangi bir toplumsal, kültürel ya da çevresel soruna karşı derhal yerel düzeyde bir tepki veren bir örgütlenme geliştirilmelidir. Bu örgütlenme öncelikle söz konusu sorunun tanımlanması, kamuoyuna mal edilesi, ulusal düzeye yükseltgenmesi (ulusal düzeyde tanınması) ve küresel düzeye yükseltgenmesi (küresel düzeyde tanınması) sürecini gerçekleştirmelidir. Sayılan aşamalarda söz konusu örgütlenme yerel, ulusal ve küresel düzeydeki benzer ya da aynı amaçları paylaşan ya da yerel, ulusal ve küresel karşılığı olan örgütlerle işbirliğine, bilgi ve deneyim paylaşımına gidecektir. Söz konusu örgütlenmenin amacı sadece sorunun tanımlanması ve çeşitli düzeylerde kamu oyuna mal edilesi ile sınırlı değildir. Bu örgütlenmenin diğer bir amacı, ortaya çıkan sorunun gerektirdiği yasal ve yönetsel düzenlemeleri yapmak için çaba harcamak ve sonuç olarak sorunun çözümünü sağlamaktır. Ancak dikkat edilebileceği gibi açıklanması yapılan örgütlenme modelinde genel olarak ülkenin içinde bulunduğu demokratikleşme düzeyi ve örgütlenme kapasitesi büyük bir rol oynayacaktır. Bu açıdan aslında söz konusu örgütlenme düzeyi, bir ülkenin genel demokratikleşme kültürüne de katkıda bulunabilecek olan açılımları içinde taşımaktadır.

KAYNAKLAR

[1] Muammer Tuna, 2001. "şe Historical Evolution of Society Environment Relationships" *Sosyoloji Dergisi*.

[2] Muammer Tuna, 2001 *Yatağan Termik Santralinin Toplumsal ve Çevresel Etkileri*, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.

[3] Philard Macnaghten, and John Urry, 1995 "Toward a Sociology of Nature." *Sociology*. 29(2):203-20.

[4] Jurgen Habermas, 1975. *Legimacy Crisis*, Trans: şomas McCarty, Beacon Press, Boston.

[5] Leslie Sklair, 1994. "Global Sociology and Global Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. *Social şeory and şe Global Environment*. Routledge, London. Osvaldo Sunkel and José Leal, 1986. "Economics and Development in a Developmental Perspective." *International Social Science Journal*. 106: 411-427. Bronislaw, Szerszyski, 1994. "On Knowing What to do: Environmentalism and şe Modern Problematic." Ed: S. Lash, B. Szerszyski, and B. Wyne. *Risk, Environment and Modernity: Toward a New Ecology*. Sage Publications, London

[6] I. Wallerstein, 1976. *şe Modern World-System: Capitalist Agriculture and şe Origins of şe European World- Economy in şe Sixteenş Century*, Academic Press, N.Y. J. Isbister, 1995. *Promises Not Kept: şe Betrayal of Social Change in şe şird World*. Kumarian Press, West Hartford, Connecticut.

[7] A. Naess, 1991. "Deep Ecology," şe *Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society*, Ed: Andrew Dobson, Mercury House Inc., San Francisco

[8] J. Isbister, 1995. *Promises Not Kept: şe Betrayal of Social Change in şe şird World*. Kumarian Press, West Hartford, Connecticut.

[9] C. L. Harper, 1996. *Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues*. Printice Hill, New Jersey. C. Flavin, 1997. "ş Legacy of Rio," *State of ş World 1997*, Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French, W.W. Norton & Company, NY.

[10] J. A. Hannigan, 1995. *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*, Routledge, London and New York. C. C. Park, 1987. *Acid Rain: Rhetoric and Reality*, Meşuen, London and New York.

[11] C. C. Park, 1987. *Acid Rain: Rhetoric and Reality*, Meşuen, London and New York, s:XIII

[12] J. A. Hannigan, 1995. *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*, Routledge, London and New York, s: 128.

[13] T. Benton and Michael Redclift, 1994 *Social şeory and ş Global Environment*, Routledge, London. F. Buttell and Peter Taylor, 1994. "Environmental Sociology and Global Environmental Change: A Critical Assessment." Ed: M. Redclift and T. Benton. *Social şeory and ş Global Environment*. Routledge, London.

[14] R. E. Dunlap and Angela G. Merting, 1997. "Global Environmental Concern: An Anomaly for Postmaterialism." *Social Science Quarterly*. 78(1):24-29. R. Eckersley, 1992. *Environmentalism and Political şeory*. State University of New York Press, New York. K. Eder, 1996. *ş Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment*, Sage Publication, London.

[15] R. Dunlap and Willam R. Catton Jr., 1994. "Struggling wiş Human Exemptionalism: ş Rise, Decline and Revitalization of Environmental Sociology," *ş American Sociologist*, Spring 1994: 5-20.

[16] T. Benton and Michael Redclift, 1994. *Social şeory and ş Global Environment*, Routledge, London. U. Beck, 1992. *Risk Society: Toward a New Modernity*. şousand Oaks, CA, Sage. S. Yearly, 1996. *Sociology, Environmentalism, Globalization: Reşinking ş Globe*. Sage Publications, London.